

Rasti 1 Myllysaari keskellä koskia

Tämä paikka, jossa olemme nyt, Valkeakosken Myllysaari, oli nimensä mukaisesti alkujaan pienehkö saari keskellä vuolasta Valkeakoskea. Saaren toisella puolella kuohui Valkeakosken pääuoma, toisella puolella virtasi taas matala ja kivikoinen Vähäkoski. Yhdessä kosket yhdistivät Vanajaveden ja Mallasveden toisiinsa.

Valkeakosken kautta kulki tärkeä vesireitti pohjoiseen Hämeen erämaille. Kun matkaa taitettiin Valkeakosken kautta, veneet piti vaivalloisesti tyhjentää kosken alla ja sitten vetää veneet ja kantaa tavarat erikseen kosken ylänskalle.

Talvellakin sulana pysyneet kosket tunnettiin laajalti niiden rannoilla sijainneista useista viljamylyistä –ensimmäiset maininnat jauhatustoiminnasta ovat peräisin jo keskiajalta. Myllysaarella myllyjä oli parhaimmillaan kymmenkunta. Vähitellen myllyjen jauhatustoiminnan myötä myös pysyvä asutus keskittyi koskien rannoille ja Valkeakosken myllykylä Sääksmäen pitäjässä muodostui omaleimaiseksi kyläkseen.

Valkeakosken vesimyllyjen tarina alkoi lähestyä loppuaan 1800-luvun alkuvuosikymmeninä. Apiankosken ruoppaus- ja kiveystöiden vuoksi siinä olleet myllyt siirrettiin aluksi Myllysaareen. Sitten vuonna 1873 aloittanut paperitehdas valtasi vähitellen koko saaren ostamalla ja vuokraamalla myllytontteja toinen toisensa jälkeen. Valkeakoskella vesimyllyt pyörivät 1900-luvun alkuvuosiin asti, kunnes viimeinenkin purettiin vuonna 1907 tehtaan haluttua koko vapaan koskivoiman käyttöönsä uuden puuhiomon tarpeisiin.

Valkeakosken myllykylän muuttuminen teollisuuspaikkakunnaksi alkoi kanavan rakentamisesta Vähäkosken pohjoispuolelle. Tavoitteena oli torjua tulvia ja parantaa Valkeakosken liikenneyhteyksiä muualle, saada kuljetettua niin ihmisiä kuin tavaroitakin aiempaa helpommin Tampereen ja Hämeenlinnan suuntiin.

Hämeessä kiertomatallaan ollut senaattori Sebastian Gripenberg kuvailee Valkeakosken kanavoimisen tärkeyttä virkamatkansa jälkeen vuonna 1861 tällä tavoin:

”Turusta läksin minä Hämeenlinnaan ja jatkoin sieltä matkaa eversti Mickwitzin, insinöörikunnan päällikön, seurassa tutustuakseni niihin virranperkaustöihin, jotka ovat osaksi päättyneet, osaksi syksyllä aiottiin jatkaa päämääränä avata vesitie Sääksmäen vesistöjä pitkin Tampereelle. Matkalla viime mainittuun kaupunkiin tarkastettiin Walkiakoski, joka tulisi kiertää joko kaivamalla kanava, joka mahdollisesti vaatisi sulun, tai aivan yksinkertaisesti avaamalla venetie, jotta saataisiin vesiyhteys Mallasveden, Pälkäneen ja Längelmäveden suurten vesistöjen kanssa. Näiden töiden suorittamista pidän suuressa määrin hallituksen huomion arvoisena.”

Valkeakosken kaksikammioinen sulkukanava valmistui vuonna 1869 osittain suurten nälkävuosien hätäaputöinä. Kanavan yli piti vielä Myllysaaren kautta kulkevan maantieliikenteen vuoksi rakentaa käännettävä silta. Eräs kyläläinen muistelee kanavaa ja kääntösillan liikennettä näin:

”Kerran erräänä hellepäivänä lähri hakkeen kaljaa Pässinmäen Oikoliinilta. Paljain jaloin niinkun tapana oli ja tukko isossa varpassa lähri paineleen isollepuolelle päin tonkka käressä. Kääntösilta oli poikittain, nääs kun Tyrvöntö, se pasiseerilaiva oli juuri lussissa yläkamarissa. Oli kiva kattella rähmällään portin päällä, kun kapteeni killautti kelloo, pyyhkäs viiksiään ja anto komentokäskyn masunistille: Hiljalleen etteenpäin!

Kannella oli sekalaista seurakuntaa. Oli kesälomalle Onkkaalaan matkalla olevia hienoja fröökynöitä, merimiespukuisia lapsia ja pujopartaisia herroja. Oli siellä sikakin häkissä etutäkillä ja maalaisen näkönen pappa istu sen häkin päällä nurkantakasta vedellen. Kääntösilta sulkeutu, portit avattiin ja koskilaiset pääsi taas askareilleen kuka piimää hakkeen meijeristä, kuka taas töihinsä Tervasaareen ja mikä minnekin. Minä menin hakkeen kaljaa niinkun puhe oli.”

Nykyinen kanava Myllysaaren eteläpuolella on peräisin vuodelta 1955. Liian pieneksi käynyt Valkeakosken vanha kanava täytettiin ja kanavan yli johtanut vanha kääntösilta purettiin 1950-luvulla. Viime vuosien aikana vanhan kanavan uoma rakenteineen on kaivettu jälleen esiin ja alkuperäisen mallin mukainen silta rakennettu paikalleen muistuttamaan menneistä ajoista.